

mensuræ et mensurabilis; sed duratio permanens non coextenditur durationi successivæ; unde secundum se nec potest esse illi adæquata, nec inadæquata; ergo nullam habet proportionem cum illa, ut sit ejus mensura. Et confirmatur, quia indivisibile ut sic non est aptum ad mensurandam quantitatem rei divisibilis; sed duratio permanens, sub ea ratione indivisibilis est; successiva vero est divisibilis; ergo non potest illa esse hujus proportionata mensura. Dices: imo una ex conditionibus mensuræ assignari solet, quod sit indivisibilis. Respondetur, respectu quantitatis discretæ, posse mensuram assumi sub ea ratione qua indivisibilis est; sic enim unitate mensuramus numerum, nam numerus ex unitatibus componitur, quatenus in ea ratione indivisibiles sunt. Respectu vero quantitatis continuæ, quamvis mensura debeat esse indivisibilis, id est, in indivisibili consistens, tamen non potest esse mensura, ut indivisibilis in eo ordine, sed ut magnitudinem vel extensionem habet; alioqui non potest esse proportionata, ut vel per seipsam, vel per repetitionem adæquet extensionem rei mensuratæ; sic igitur duratio permanens improporionata est, ut sit mensura durationis successivæ; ergo duratio successiva solum est mensurabilis per aliam durationem successivam, quæ in mensuram extrinsecam ejus assumitur.

Quarta assertio.

8. Ex quo ulterius dicendum est, ex natura rei nullum esse motum seu durationem successivam, quæ sit aliorum motuum mensura, sed ex arbitrio et capacitate hominum pendere; nihilominus tamen aliquem esse motum in rerum natura de se aptiorem, ut ad hoc munus mensurandi actiones et durationes successivas destinetur, nimirum, cœli motum, in quo fundamentum ipsum seu capacitas ut assumatur in mensuram, proprietates ejus realis est; institutio vero et accommodato, ut proxime habeat rationem mensuræ, rationis tantum denominatio est. Hoc totum erit ad declarandum et suadendum facile, si præ oculis habeantur ea quæ de ratione mensuræ in disp. 43, sect. 3, dicta sunt, ubi etiam conditiones ad hanc extrinsecam mensuram necessarias posuimus, nimirum, quod sit nota, certa et invariabilis, et proportionata mensurabili. Quæ conditiones in ipsa re supponuntur, ut ad munus mensurandi apta sit quasi remote ac fundamentaliter. Ut

vero jam habeat quasi proximam aptitudinem ad mensurandum, necessaria est institutio humana, per quam proposita sit in certa ac præfixa quantitate, et redacta etiam ad minimum aliquem terminum, et ita sit apta ad mensurandum humano modo, quia in magna quantitate facilius contingit deceptio, et non tam commode potest ad omnia mensurabilia etiam minima applicari.

9. Sic igitur, loquendo de mensura proxime apta, constat nullum motum esse ex natura sua mensuram aliorum, quia in nullo reperitur ea partitio et designatio quæ ad mensurandum necessaria est, sed hoc semper ex ratione et humano arbitrio pendet. At vero loquendo de fundamento quod in re esse potest ad hoc genus mensuræ, etiam constat hoc maxime reperiri in motu cœli, nam ille motus est notissimus, ratione astrorum, præsertim solis et lunæ; est etiam certissimus ac regularissimus, et quatenus velocissimus est, etiam est quodam modo brevissimus; ergo est de se aptissimus, ut ad mensurandos alios motus, seu durationes eorum assumatur. Cui veritati consonat, quod divina Scriptura refert dixisse Deum in conditione universi: *Fiant luminaria in firmamento cœli, et sint in signa et tempora, et dies, et annos.* Ad quod videtur alluisse Plato, in Timæo, cum dixit, *tempus esse conversionem cœlestis mundi.* Idemque senserunt multi alii antiqui philosophi, ut Simplicius, 4 Physicorum refert, et ibidem Albert., tract. 3. Et in idem redit definitio Aristotelis dicentis, *tempus esse numerum motus secundum prius et posterius;* loquitur enim de tempore, quod est extrinseca mensura durationum, et prout humana ratione et institutione ad munus mensurandi destinatum est, illumque constituit in motu cœli, et quasi per antonomasiam hunc intelligit nomine motus in prædicta definitione, ut ex discursu illorum capitum constat.

10. Hunc autem motum non habere rationem temporis et mensuræ, nisi quatenus in eo numerantur partes prioris et posterioris in successione et duratione, etiam constat. Illæ enim partes, numerus dicuntur, non secundum propriam rationem quantitatis discretæ, sed quatenus in partibus continui reperiri potest; qui numerus, ut numerus est, non est actu in re, sed potentia tantum; per opus autem animæ quodammodo completur seu numeratur. Unde in ea particula significatum est ab Aristotele, tempus hoc in ratione

mensuræ aliquo modo compleri per opus animæ, ut in ultima parte assertionis diximus; nam per eam numerationem et quasi divisionem mentis redigitur ad definitam quantitatem, per quam possit mensuræ rationem exercere, vel per applicationem, vel per repetitionem. Et hoc est quod expressius docuit ibidem Philosophus, c. 14, text. 131, tempus pendere ab anima. Quod etiam docuit divus Augustinus, 11 Confess., cap. 28; estque communis sententia.

Quomodo sit unicum tempus, et directa questionis resolutio.

11. Atque hinc tandem, ut questionis propositæ in forma respondeamus, concluditur unicum esse tempus in universo, quod propriam rationem extrinsecæ mensuræ habeat, illudque esse in motu cœli. Hæc est sententia Aristotelis, in 4 Phys., quæ et philosophi et Theologi interpretantur et sequuntur. Apud quos frequens est illa distinctio, tempus dupliciter accipi solere: uno modo absolute pro duratione intrinseca motus, et sic multiplicari tempora æque ac motus, ut supra dictum est. Alio vero modo sumi pro mensura extrinseca et communi cæterorum motuum, partim a natura existente fundamentaliter, seu inchoative (ut ita dicam), partim per rationem divisa, et ad mensurandum accommodata, et hoc modo esse unum tantum tempus, illudque esse in motu cœli. Ita sumitur ex D. Thoma, in 2, d. 12, q. 1, art. 5, ad 2, et 3, et q. 48, c. de Quando, quamvis aliis locis absolute et sine distinctione ulla unum tantum tempus esse dicat, ut patet ex opusc. 36, c. 2, et 1 part., q. 20, art. 6, et q. 66, art. 4, ad 3, licet ex hoc postremo loco etiam possit prædicta distinctio et doctrina colligi. Quam etiam habet Cajet., 1 part., q. 10, a. 6, ubi ita D. Thom. exponit; et Capreol., in 2, d. 2, q. 2, art. 3; et Javell., 4 Physicor., q. 23; ubi idem tenet Jandun., q. 28. Et eam distinctionem tradiderunt Alens., 2 part., q. 9, memb. 9; et Bonav., in 1, d. 3, in 2 p., circa litteram Magistri, n. 33; et Thom. de Argent., in 4, d. 48, art. 1, quæst. unic. Ratio vero hujus partis nota est ex dictis, quia in solo illo motu reperiuntur conditiones omnes ad hujusmodi mensuram requisitæ. Ex ipso etiam usu id satis constat, nam quotiescumque de duratione alicujus actionis vel inferioris motus judicare volumus, eam conferimus cum motu cœli, ut id cognoscere possumus.

12. Nec refert quod interdum utimur etiam

aliis motibus inferioribus in ratione mensuræ extrinsecæ aliarum actionum, ut motu horologii; nam et hos etiam motus assumimus ut mensuratos per motum cœli, et ita non mensurant nisi veluti in virtute ejus, et quatenus notificant durationem ejus, et præterea ex se sunt imperfectæ et (ut ita dicam) inconstantes mensuræ, propter illorum motuum facilem variabilitatem et irregularitatem. Et eadem ratione non refert quod aliquando etiam uti videmur inferioribus motibus ad mensurandam durationem ipsius motus cœli, nam revera non utimur illis ut mensuris, sed ut signis nobis propinquioribus, quibus utimur ad cognoscendum quanta pars motus cœli defluxerit, ut possimus illa uti tanquam mensura nostrarum actionum.

SECTIO XI.

Quas res, et quid in iisdem rebus hoc tempus mensuret.

1. Primum omnium certum est, omnes motus physicos et corporales hoc tempore mensurari, seu esse mensurabiles; ita enim semper accipiendum est, ut careat omni difficultate.

2. Secundo addendum est, tempus mensurare in his motibus primo ac per se moram et durationem eorum. Hoc per se notum est experientia, et ratione patet, quia mensura debet esse homogenea; unde metitur ipsum mensurabile, quatenus habet conditionem ejusdem generis. Deinde consequenter fit, ut mensuret velocitatem vel tarditatem motus, adjuncta tamen quantitate spatii; nam per comparisonem ad utramque quantitatem velocitas cognoscitur, eo quod velocior motus sit, qui æquale spatium in minori tempore, aut majus spatium in æquali tempore pertransit. Denique consequenter etiam metitur uniformitatem aut difformitatem motus, nam hæc consurgit ex æquali vel inæquali velocitate partium motus. Aliqui etiam addunt mensurare perfectionem motus; sed hæc ratio mensuræ, ut jam dixi, non spectat ad præsens. Eo vel maxime quod sub hac ratione tempus, ut tempus, non mensurat motum, sed unus motus, ut motus perfectior, est mensura alterius. Et in eo genere non constat motum cœli, quoad essentialem perfectionem quam habet in ratione motus, esse perfectiorem omnibus aliis, licet in eis conditionibus, quæ ad mensuram durationis requi-

runtur, eos excedat; de qua re in superioribus dictum est.

3. Dices: quomodo potest tempus mensurare motus, cum non sit notius illis? Respondetur duplicem hic posse fieri comparisonem. Una est motus cœlestis ad cæteros motus; alia est temporis ut sic, ad motum, in ratione notioris, vel minus noti. Priori modo dicunt aliqui motum cœlestem esse quidem minus notum nobis, esse tamen notiozem natura sua, idque satis esse ut duratio ejus in mensuram assumatur. Sed hoc non recte dicitur, tum quia illa mensura non est ut Deus vel Angeli ea utantur, sed homines; mensura autem illis debet esse notior, ad quorum usum instituitur. Alias quomodo deserviet illis, ut per eam cognoscant alia, quæ mensuranda sunt? Tum etiam quia si ille motus non est notior nobis, cui dicitur natura sua notior? Nec enim est simpliciter nobilior in genere entis, nec etiam ab illo essentialiter et per se pendet cæteri motus; unde tam notus est Angelis vel noster localis motus, vel motus argumentationis aut alterationis. Dicendum ergo est, illum motum esse notiozem nobis, quantum necesse est ad rationem mensuræ; nam, licet fortasse quantum ad efficientem causam ejus, et alia similia, minus notus nobis sit, et licet in seipso non ita sensibiliter videatur sicut inferiores motus, tamen quantum ad an est, et quantum ad uniformitatem suam et perpetuitatem, est simpliciter et generatim respectu omnium hominum notissimus, saltem per astra quæ posita sunt in signa illius motus.

4. De altera item comparatione dubitant aliqui, quia obscurius esse videtur tempus quam motus, et ideo non videtur esse apta mensura motus. Antecedens patet, quia motus per seipsum sensibus patet, tempus vero difficillimum cognitu est. Respondetur tamen, si hæc duo in genere comparentur, et cum proportione, neutrum esse notius alio; nam quantum ad an est, æque notum est dari tempus, ac dari motum, quia æque evidens est durare motum dum fit, seu aliquam moram consumere, ac est evidens esse vel fieri motum; tempus autem, in communi loquendo, idem est quod duratio motus. Si vero comparentur quantum ad quid est, æque obscure in utroque explicatur. Si denique comparentur sub ratione mensuræ et mensurati, sicut tempus mensurat ut est duratio quædam, ita quod in motu per illud mensuratur, est duratio ejus; ergo quantum ad hoc est etiam æqua-

lis ratio. Comparatio ergo non debet fieri inter tempus et motum, sed inter unum motum et alios, et inter durationem unius, et durationes aliorum, et hoc modo constituitur optime ratio temporis, et differentia vel excessus est, quia illa duratio assumitur in mensuram, et accipit completam rationem et denominationem temporis, quæ est in motu, qui comparatione aliorum motuum notior est, et alias habet conditiones ad mensurandum requisitas, ut explicuimus.

5. *Quis inter cœlestes motus sit eorum mensura.* — Sed quæret aliquis, esto hoc verum sit comparando motum cœli ad inferiores motus, quid dicendum sit comparando ipsos motus cœlestes inter se. Respondetur, absolute loquendo, etiam motus inferiorum orbium cœlestium mensurari motu primi mobilis, atque ita in illo esse, simpliciter loquendo, tempus, ut habet rationem primæ et universalissimæ mensuræ, quanquam ex motibus propriis solis et lunæ recipiat, modo nostro concipiendi et loquendi, divisionem ac denominationem annorum et mensium. Sicut enim integra circulatio primi mobilis, dies appellatur, ita integra circulatio propria orbis solis vocatur annus, et duodecima pars ejus vocatur mensis; sicut etiam integra conversio orbis lunæ secundum motum proprium vocatur mensis lunaris; utraque autem conversio, tam solis quam lunæ, numero dierum mensuratur; atque ita, simpliciter loquendo, motus primi mobilis est mensura omnium motuum corporalium qui sub illo decurrunt.

Quo tempore mensurentur spirituales motus.

6. Sed quæret rursus aliquis, an etiam hoc tempus sit mensura aliarum actionum successivarum, quæ motus physici non sunt. Ubi sermo est tantum de successione continua, ut est spiritualis motus angelicus, vel localis, vel intensionis, supponendo quod possit dari in actibus spiritualibus. Atque in hoc sensu in schola D. Thomæ communis sententia est, hos spirituales motus non mensurari hoc tempore, sed esse constituendum aliud tempus in supremo Angelo, verbi gratia, quod sit mensura talium motuum. Ita D. Thomas, 1 part., q. 10, art. 5, et q. 58, art. 3, quibus locis Cajet. et alii recentiores idem tenent; et Capr., Henric., et alii supra citati. Obstat tamen huic sententiæ, quia nullus motus spiritualis est in Angelis, in cujus durationem possit cadere prædicta ratio temporis, quia

ad hanc rationem mensuræ non sufficit, quod duratio vel motus sint in nobilissimo mobili, sed multo magis necessarium est ut motus sit regularis, uniformis, atque etiam quod sit semper in actu, perpetuus, ut semper possit deservire ad mensurandum; nullus autem motus Angelorum est hujusmodi; nam cum sit voluntarius ac omnino liber, nec semper durat, nec fit modo regulari et uniformi. Scio responderi posse, etsi non detur talis motus regularis actu existens, posse tamen dari et consequenter posse etiam concipi, idque satis esse ad rationem mensuræ, quia mensura non exercet munus suum, nisi prout est in mente. Sed hæc responsio non probatur, tum quia ratio facta probat talem motum regularem et perennem non solum non de facto, sed etiam non esse connaturalem spiritualibus substantiis; tum etiam quia talis conceptio illius motus possibilis est impertinens ad cognitionem angelicam, et de se difficilior quam cognitio cujuslibet motus existentis. Tum denique quia alias eodem modo dici posset, non tempus aut ævum existens in Angelo creato, sed prout concipi potest in alio perfectiori possibili, esse mensuram.

7. Quocirca, si respectu nostri loquamur, clarum est omnem illum spirituales motum esse in nobis improportionatum, ut sit tempus quo possimus uti ad mensurandum spirituales actiones, quia est nobis ignotus. Verum est ipsas etiam spirituales actiones, quatenus tales sunt, esse nobis ignotas, et ideo non esse a nobis mensurabiles, ac proinde non indigere nos aliquo tempore, quod sit mensura illarum. Tamen, quatenus illæ actiones aliquo modo a nobis cognosci possunt, nimirum, si conjunctionem aliquam habeant cum actionibus materialibus, sic non possunt mensurari nisi hoc tempore cœlesti, atque ita mensuramus nostras actiones intellectus et voluntatis hoc tempore. Si vero respectu ipsorum Angelorum loquamur, certe illi nulla indigent mensura ad cognoscendam durationem suarum actionum, quia tam nota est ipsis quæcunque duratio per seipsam, quam esse potest per comparisonem ad aliam, ut paulo inferius magis declarabimus. Si tamen velint, possunt pro suo arbitrio uti hujusmodi comparatione, et cognoscere tantum durasse motum inferioris Angeli, quam superioris; verumtamen id non tam erit cognoscere unum per aliud tanquam per mensuram, quam cognoscere eorum æqualitatem vel inæqualitatem in duratione; quomodo etiam potest An-

gelus cognoscere quantum daret suus motus per comparisonem ad motum cœli. Imo non solum Angelus, sed etiam Deus, licet non indigeat, neque uti possit mensura extrinseca ad cognoscendam durationem cujuslibet motus, non tamen potest cognoscere coexistentiam unius cum alio et eorum æqualitatem aut non æqualitatem in durando, nisi utrumque simul cognoscendo, et illa inter se comparando, quia correlativa sunt simul cognitione.

An successio discreta possit tempore mensurari.

8. Rursus quæri potest an tempus cœlestis sit mensura motus seu successionis discretæ. In qua re omnes conveniunt in assertione negativa. Thomistæ vero qui de hac successione discreta in Angelis potissime loquuntur, aliud etiam tempus discretum assignant, quod sit mensura extrinseca omnium similium motuum inferiorum. Verumtamen in hac successione discreta duo possunt considerari: unum est mora uniuscujusque instantis, et consequenter mora etiam omnium instantium simul sumptorum sibi immediate succedentium. Aliud est numerus seu multitudo talium instantium. Prior consideratio per accidens est ad rationem discretæ successionis ut sic; nam per se solum spectat ad rationem quantitatis discretæ seu multitudinis pluralitas unitatum sub ea ratione indivisibilium; quod vero illæ unitates habeant majorem vel minorem durationem, accidentarium est. Sicut in ternario lapidum, verbi gratia, per accidens est ad rationem ternarii, quod illi lapides sint magnæ vel parvæ quantitatis, et quod juxta se positi magnam vel parvam molem efficiant. Igitur idem proportionaliter est in discreta instantium successione aut compositione. Quapropter illa duratio et permanentia singulorum instantium, et consequenter etiam totius temporis ut aggregati ex illis, vel mensurabilis non est, propter indivisibilitatem singulorum instantium, vel mensuranda est tempore continuo, ad eum modum quo statim de ævo dicemus.

9. Quantum ad secundum autem, id est, quoad numerum instantium, clarum est non posse motum discretum ut sic mensurari aliquo tempore continuo, nec corporali, nec spirituali, quia neque ex diurnitate continui temporis, neque ex coexistentia motus discreti in quolibet tempore continuo, co-

gnosci potest quis numerus instantium fuerit in tali motu discreto per diem vel per horam, verbi gratia, motus continui, quia in qualibet parte motus continui potest esse motus discretus constans pluribus vel paucioribus instantibus absque ullo certo termino.

40. Et eadem ratione, non video quomodo motus discretus possit mensurari per tempus discretum extrinsecum et existens in superiori motu, quia nec potest mensurari quoad permanentiam instantium; nam hæc et est per accidens, ut dixi, et non est fixa et certa in aliquo ex his temporibus aut instantibus. Neque etiam potest mensurari quoad numerum instantium, quia nullus certus numerus instantium correspondet in uno motu comparatione alterius, sed dum est in superiori Angelo successio discreta constans ex tribus instantibus, potest esse in inferiori alia, quæ constet decem aut pluribus instantibus, et e converso; ergo non potest numerus instantium unius motus per extrinsecum tempus alterius motus mensurari. Non est ergo necessaria hæc extrinseca mensura respectu successione discretæ, quatenus talis est, sed mensuranda est unitate repetita, sicut omnis numerus per unitatem mensurabilis est; nam si interdum unus numerus mensuratur alio, solum est in quantum unus materialiter est pars alterius, ut binarius senarii, et tunc accipitur per modum unitatis.

An substantiæ corruptibiles mensurentur tempore.

41. Præterea, interrogari solet an hoc tempus cœlestis mensuret etiam res corruptibiles quoad earum substantiam, seu substantialem permanentiam; eademque interrogatio locum habet in omnibus rebus permanentibus corruptibilibus. De quibus communis sententia est hæc omnia mensurari hoc tempore, ut patet ex D. Thoma, 1 p., q. 10, art. 4, et ex aliis auctoribus supra citatis; sumiturque etiam ex Arist., 4 Physicor., c. 14, text. 133, ubi ait: *Omnes res quæ generantur, et corrumpuntur, hoc tempore mensurantur.* Addit vero Durand., in 2, d. 2, q. 6, n. 15, tempus non esse mensuram homogeneam harum rerum, sed alterius rationis, eo quod tempus sit duratio successiva, durationes vero harum rerum permanentes sint. Quod si objicias mensuram debere esse homogeneam, respondebit fortasse, id esse

verum respectu proximi mensurabilis, non vero respectu ejus, quod tantum ratione alterius, et quasi per concomitantiam quamdam mensuratur. Quæ doctrina mihi non displicet; nam tempus per se primo non mensurat permanentiam rerum corruptibilium, quæ secundum se indivisibilis et consequenter etiam immensurabilis est, sed mensurat per se primo mutationes harum rerum, ut generationes, incrementa, alterationes, et corruptiones earum, et consequenter mensurat etiam durationem esse illarum, quatenus his mutationibus subest, aut subesse potest. Quomodo dixit etiam Aristoteles, 4 Physic., c. 12, text. 118, *tempus per se mensurare motum, per accidens vero quietem*; nam tempus per se mensurat prius et posterius, quæ per se inveniuntur in motu, in quiete vero solum per relationem vel comparationem ad motum, ut bene exposuit Albert., in Summa de Quatuor cœquævis, 4 part., q. 3, art. 1, ad ult. Atque ita fit ut tempus per se ac immediate sit mensura homogenea durationis motus, durationis autem permanentis solum quasi per accidens, et ratione alterius, tanquam mensura aliquo modo alterius rationis, quod in sequenti puncto magis explicabimus.

Res incorruptibiles an tempore mensurentur.

42. *Prima sententia.*—*Secunda sententia.*—Ultimo inquiri potest an tempus mensuret etiam durationem rerum incorruptibilium, quam ævum esse diximus (nam æternitas Dei sub quæstionem non cadit, cum illa infinita sit, et immensurabilis). D. Thomas, ejusque sectatores, alique Theologi, qui negant, spirituales actiones aut motus, etiam successivos et continuos, mensurari hoc tempore, a fortiori id negant de esse rerum incorruptibilium, seu duratione earum, et ideo constituunt unum primum ævum, quod in illo ordine habeat rationem extrinsecæ mensuræ talium rerum quoad esse earum. Cui sententiæ favet Arist., in 4 Phys., c. 12, text. 117, ubi aperte sentit res incorruptibiles non mensurari tempore. Et hac ratione, 1 de Cœlo, c. 3, text. 20, et c. 9, text. 100, ait cœlestia corpora, et substantias superiores non esse tempori subjecta. Quod etiam docent aliqui philosophi his locis. Alii vero Theologi putant etiam esse angelicum mensurari hoc tempore quoad suam durationem. Ita Durand., in 2, quæst. 5; a qua opinione non dissentiant Gabriel. ibi, et Ocham, in 2,

quæst. 13. Et fundamentum esse potest, quia supra ostensum est, unum ævum non posse esse mensuram alterius quoad durationem ejus, quia per comparationem unius ad aliud non potest cognosci quantum alterum duraverit; at vero per comparationem ad nostrum tempus optime cognoscitur quantum Angelus duraverit in suo esse; ergo non est alia mensura etiam harum rerum, nisi nostrum tempus.

43. *Auctoris sententia.*—Ego vero imprimis existimo, tempus hoc non habere rationem mensuræ respectu ipsorum Angelorum ad cognoscendam durationem sui proprii esse. Probatur ex dictis, primo, quia non est notior Angelis duratio temporis, quam propria; imo, si fieri potest comparatio, magis nota est propria duratio, tanquam magis cognata magisque immaterialis, et ideo ex se etiam magis intelligibilis. Secundo, quia magna esset imperfectio indigere tali mensura extrinseca ad suas proprias durationes cognoscendas.

44. *Obiectio.*—Dices: non potest Angelus, intuendo tantum seipsum aut alium Angelum, cognoscere quantum duravit, nisi durationem suam vel alterius ad nostrum tempus comparet; ergo indiget hac mensura. Antecedens patet, quia cum propria et intrinseca duratio indivisibilis omnino sit, ex se et in se absolute non habet quod sit tanta vel quanta; ergo non nisi per comparationem ad durationem quantam potest sub ea ratione cognosci. Respondeo concedendo non posse illam durationem indivisibilem cognosci ad modum quanti, nisi cum aliqua habitudine vel connotatione successione aut existentis, aut possibilis, seu imaginariæ; nam hoc saltem vincit argumentum factum. Unde, ut Angelus cognoscat quantum ipse duraverit ex quo creatus est usque modo, necesse est ut cognoscat quanto tempore successivo coextiterit, vel coexistere poterit, quia alias non poterit concipere suam durationem ut quantam, quia hæc denominatio non convenit illi ab intrinseco, et secundum se; ergo per comparationem ad aliquid quantum aut realiter existens, aut conceptum. Hinc tamen non fit ut Angelus utatur tempore, ut mensura ad eam cognitionem, sed solum sequitur illam cognitionem ex parte objecti esse aliquo modo respectivam, et ideo non posse cognosci unum extremum, nisi ut terminatum et comparatum ad aliud.

45. Quapropter non solum angelicus intel-

lectus, verum etiam divinus, non cognoscit durationem Angeli ut tantam vel quantam, nisi cum dicta concomitantia, tum quia necessitas cognoscendi simul correlativa, respectu omnis intellectus locum habet, eo quod intrinsece proveniat ex connexionem objectorum; tum etiam quia cum illa denominatio quanti sit aliquo modo extrinseca, non potest cognosci ut in se est, nisi cognita forma ex qua desumitur. Quod si quis rursus objiciat, quia hinc sequitur idem esse dicendum de æternitate ipsa, respondemus, quod æternitas non est tanta, vel quanta, sed infinita, quam infinitatem ex se et absolute habet sine comparatione ad aliud. Si quis tamen eam velit concipere ut extensam et quantam, non poterit eam concipere nisi cum habitudine coexistentiæ ad durationem successivam, saltem imaginariam, non tanquam per mensuram ejus, sed ut per terminum coexistentiæ, ratione cujus per modum quanti concipitur.

46. Atque hinc fit ut etiam respectu nostri intellectus ævum angelicum non sit proprie et per se mensurabile nostro tempore, sed solum per accidens, et ex imperfectione nostra, primo quidem, quia ratio mensuræ et mensurabilis respectu alicujus intellectus supponit utrumque esse in se cognoscibile a tali intellectu; ævum autem angelicum non est ita cognoscibile nobis. Unde ex vi nostri temporis nunquam possumus cognoscere quantum Angelus duraverit, nisi fortasse mensurando aliquem effectum ejus, in quo sit successio, et deinde ex duratione effectus durationem causæ colligendo; ut, quia Angelus movet cœlum, recte colligimus tantum durasse Angelum, quantum duravit cœli motus. Hæc autem mensuratio et est valde remota et per accidens, et adhuc non potest esse integra mensuratio illius esse; nam inde ad summum colligitur non fuisse illum effectum sine sua causa; non tamen potest colligi ante effectum talis causa extiterit, et quantum duraverit.

47. *Nostrum tempus non mensurat æviterna.*—Ex quibus tandem concluditur, absolute negandum esse tempus nostrum esse mensuram æviternorum. Et consequenter etiam concedendum est illa non esse mensurabilia secundum se quantum ad durationem, quia si respectu nullius intellectus ita possunt mensurari, absolute non sunt ita mensurabilia. Quocirca, cum D. Thomas his rebus spiritualibus attribuit extrinsecas mensu-

ras, existimo non esse intelligendum de mensura durationis quantum ad quantitatem ejus extensivam (ut sic dicam), sed quantum ad perfectionem, eo modo quo primum in unoquoque genere dicitur mensura cæterorum.

SECTIO XII.

Quænam duratio ad prædicamentum Quando pertineat, et quomodo hujusmodi prædicamentum constituendum sit.

Descriptio ipsius Quando tractatur.

1. Superest ut ex his omnibus, quæ de durationibus diximus, rationem et constitutionem prædicamenti Quando colligamus. Est enim valde incertum apud auctores, in quo formalis ratio hujus prædicamenti consistat. Nam, licet ex ipso nomine satis constet, Quando esse aliquid ad tempus et consequenter ad durationem pertinens, quid vero illud sit, obscurum est. Vox enim *quando*, latine sumpta, non est nomen significans rem aliquam, sed est adverbium temporale, quo utimur ad interrogandum quo tempore res sit aut operetur, etc. Inde vero translata est ad significandum rem illam, vel denominationem seu formam denominantem, quam rei tribuimus, cum ad interrogationem de Quando respondemus; dicimus enim, hodie, aut heri, aut alio simili tempore esse vel fuisse. Unde Aristoteles, ubi hoc prædicamentum attingit, nihil aliud dicit, nisi Quando idem esse quod esse in tempore, ut esse heri, vel anno præterito. Gilbertus vero definit, *Quando significare rationem ex temporis insidentia relictam, non tempus ipsum*. Et infra ait, *esse quamdam (ut ita dicam) affectionem rebus additam, per quam dicitur esse, vel fuisse, aut futuras esse, non vero esse tempus ipsum*. Ex quo loco videtur sumpta illa vulgaris descriptio, qua etiam utitur D. Thomas, opusc. 48, *Quando, esse id quod ex adjacentia temporis relinquatur*. Loquuntur autem omnes auctores, in his descriptionibus, de tempore extrinseco, quod est in motu primi mobilis, quatenus res omnes temporales in eo, vel aliqua parte ejus esse dicuntur.

Varie opiniones de natura ipsius Quando.

2. Quid autem sit hoc, quod relinquatur ex adjacentia temporis, varie exponitur. Quidam dicunt esse relationem, vel temporis ad rem quæ est in tempore, vel, e contrario, rei temporalis ad tempus, quæ sit vel relatio

contenti ad continens, vel, e converso, continenti ad contentum. Verumtamen hæc opinio de relationibus sex ultimis prædicamenti attributis, supra in universum rejecta est. Et in præsentem non videtur verisimilis, quia relatio continenti et contenti non nisi per metaphoram videtur attribui rebus temporalibus respectu temporis extrinseci; nam in re nihil esse videtur nisi coexistentia quædam, in qua tempus denominatur continens, quia semper excedit temporalia, præsertim corruptibilia, quæ cum tempore incipiunt et desinunt, eo semper fluente et durante, et ideo in eo contineri dicuntur. Quæ locutio metaphoram includit; nam proprietas solum consistit in coexistentia rerum cum tempore seu aliqua parte ejus; relatio autem coexistentiæ non pertinet ad speciale prædicamentum. Relatio præterea mensuræ et mensurati, si attente considerentur quæ de mensura dicta sunt, disputat. 42, sect. 3, non est realis, sed rationis. Quia non habet aliud fundamentum, nisi quod unum sit medium, et quasi instrumentum, ad cognoscendum aliud; hoc autem non ponit in rebus ipsis realem et intrinsecam habitudinem; nam quacunque ratione aliqua res sit nobis notior, et alioqui sit apta ut comparari vel conferri cum alia possit, et sic deservire ad ostendendam quantitatem ejus, potest exercere munus mensuræ, quod solum est opus rationis; sicut etiam unitas habet rationem mensuræ respectu multitudinis, et illa relatio nec realis est, nec, si esset, speciale prædicamentum constitueret. Idemque argumentum fieri potest de omnibus humanis mensuris, ut modium, libra. Quibus illud etiam cum tempore commune est, quod non ex solis conditionibus rerum, sed adjuncta aliqua institutione humana, et operatione rationis subeunt rationem mensuræ; ergo vel hæc sola ratione manifestum est, relationem mensuræ et mensurati in eis fundatam non posse esse rei, sed rationis.

3. *Secunda sententia. — Reprobatur.* — Dixerunt ergo alii, hoc, quod ex adjacentia temporis relinquatur, esse formalem quamdam rationem absolutam et intrinsecam, quæ in ipsis rebus temporalibus inest, quatenus in tempore sunt; ita ut ipsum Quando, non dicat solam denominationem extrinsecam, sed intrinsecam, et non relativam, sed absolutam, relictam ex temporis adjacentia. Sed hæc sententia nec explicari potest, nec intelligi; unde omnino est falsa, et gratis con-

ficta. Quid est enim illud absolutum in re temporali, ex adjacentia temporis relictum? Aut enim illud supponitur in re temporali ex intrinseca natura ejus, ut sit mensurabilis tempore; et sic falsum est illud esse relictum ex adjacentia temporis; nam per se inest, et conveniret rebus si existerent cum suis naturalibus proprietatibus et conditionibus, etiamsi nullum esset in rebus tempus extrinsecum. Unde talis proprietas esse non potest, nisi vel quod res sint corruptibiles, aut quod habeant esse aliquo modo in motu consistens, aut certe quod durent tali modo, quæ proprietates non pertinent ad prædicamentum Quando, excepta pro nunc duratione, de qua inferius dicam; de cæteris autem id per se notum est. Aut vero illa ratio absoluta resultat in rebus ex adjacentia temporis extrinseci, et hoc etiam dici non potest, quia, ut dicebam, illa adjacentia in re non est nisi coexistentia; ex sola autem rerum coexistentia non resultat aliquid absolutum in eis, per se loquendo, sed tantum mediante efficientia, si una possit in aliam efficere, quod de tempore dici non potest. Omnis vero alia adjacentia, quæ præter coexistentiam cogitatur, est sola mensuratio quæ per rationem fit, ex qua multo minus potest tale absolutum provenire. Nullam ergo verisimilitudinem habet hæc assertio.

4. *Tertia sententia.* — Alia ergo et communior sententia est, Quando solum esse denominationem extrinsecam, provenientem rebus ab extrinseco tempore mensurante. Hanc sequitur D. Thomas, in dicto opusculo, quamvis sub distinctione, et eam significat Gilbert. Nam cum hanc denominationem affectionem appellasset, statim correctionem adjunxit, *ut ita dicam*. Soto etiam in Logica, et alii hoc sequuntur. Sed in hac sententia nonnullæ occurrunt difficultates, quædam ad hominem, aliæ simpliciter. Nam, si Quando, est denominatio extrinseca a tempore, ergo sine causa dicti auctores rejiciunt tempus ab hoc prædicamento, dicentes, Quando, non esse tempus, sed aliquid ex tempore relictum. Quod si dicant, Quando, et tempus, distingui sicut albedinem, et esse album, vestem, et esse vestitum, et in universum sicut formam et esse proveniens a forma, esto hoc verum sit, inde concluditur, Quando, comparari ad tempus, sicut formam ad effectum formalem, vel sicut concretum ad abstractum, et ideo non magis hæc esse distinguenda aut separanda in hoc prædica-

mento, quam in aliis. Eo vel maxime quod prædicti auctores constituunt tempus in prædicamento quantitatis, tanquam ipsam motus extensionem.

5. Sed dicent fortasse, idem tempus, ut comparatum intrinsece ad motum in quo est, tanquam extensionem ejus, pertinere ad prædicamentum quantitatis; ut vero comparatur ad res tempore mensurabiles, ut forma extrinseca earum, sic pertinere ad prædicamentum Quando, sicut dici solet de superficie ultima ut afficiente corpus in quo inest, vel ut continente corpus extrinsecum, quæ priori ratione pertinet ad prædicamentum quantitatis, posteriori ad prædicamentum Ubi.

6. Verumtamen (ut omittam exemplum hoc æque dubium esse ac id de quo agimus, et quidquid etiam sit, an tempus sit vera species quantitatis), absolute loquendo, difficile creditur est hanc extrinsecam denominationem ad constituendum reale prædicamentum sufficere. Nam forma, a qua talis denominatio sumitur, non est realis, sed rationis, et ipsa etiam denominatio non est in solis rebus, nisi interveniat opus rationis; ergo non est satis ad prædicamentum reale constituendum. Consequentia patet, quia prædicamenta accidentium realia sunt, et solum ex formis realibus constitui debent; alias quamplura alia prædicamenta essent multiplicanda; nam infinitæ aliæ sunt denominationes rationis, ut patet ex dictis supra de sufficientia hujus divisionis, et ex argumento nuper facto de aliis mensuris humanis, quod ad rem præsentem maxime accommodatum et familiare est. Antecedens vero quoad priorem partem constat ex dictis supra de tempore, prout est communis mensura extrinseca; ostendimus enim, etiam ex doctrina Aristotelis, tempus ut sic per rationem compleri. Quoad alteram vero partem probatur, quia inter extrinsecum tempus, et res quæ in illo esse dicuntur, nulla est realis conjunctio etiam extrinseca, sed sola mensuratio, quæ fit per comparisonem rationis; ergo tota illa denominatio est mere rationis.

7. Et confirmatur ac declaratur; nam rem esse in tempore, nihil aliud est quam mensurari tempore; mensurari autem tempore, non est aliud quam cognosci per tempus ut per mensuram, id est, per quoddam extrinsecum medium cognitionis; ergo esse in tempore ad denominationem rationis tandem revocatur, sicut esse cognitum. Quod si dicas,